

63

A SZEGEDI ALFÖLDKUTATÓ BIZOTTSÁG KÖNYVTÁRA.
IV. (TÁRSADALOM- ÉS NÉPRAJZI) SZAKOSZTÁLY KÖZLEMÉNYEI. 23. SZÁM.

A MATYÓK MEZŐGAZDASÁGA

IRTA :

SZ. GYÖRFFY ISTVÁN

XB 189263

SZEGED, 1934.

SZEGED VÁROSI NYOMDA ÉS KÖNYVKIADÓ RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

SZTE Klebelsberg Könyvtár

J001014998

A SZEGEDI ALFÖLDKUTATÓ BIZOTTSÁG KÖNYVTÁRA.
IV. (TÁRSADALOM- ÉS NÉPRAJZI) SZAKOSZTÁLY KÖZLEMÉNYEI. 23. SZÁM.

A MATYÓK MEZŐGAZDASÁGA

IRTA:

SZ. GYÖRFFY ISTVÁN

SZEGED, 1934.

SZEGED VÁROSI NYOMDA ÉS KÖNYVKIADÓ RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

Még a múlt század derekán a matyók jobbadán állattenyésztéssel foglalkoztak s gabonát csak saját szükségletükre termeltek. Igás jószágait, továbbá a tehenet, disznót, juhot a község határában részint a legelőn, részint az ugarban hagyott határrészen legeltették.

A Tisza mellékén Poroszlótól Mezőcsát vidékéig most is nagy kiterjedésű réteket, kaszálókat találunk, melyek a régebbi időben, a Tisza szabályozása előtt még terjedelmesebbek voltak. Ezekre a rétekre járt a matyó ember szénát kaszálni s itt tartotta a szilaj jószágot. A szénát részben kaszálták, s a maguk illetményét rendesen a helyszínen etették fel télen, részint pedig hazahordták.

A pusztán nagy ólak voltak s ott élt a sok marha, a matyó ember ingó vagyona. A jószágot gondozó férfiak egész télen a pusztán laktak. Élelmiszert a községből vittek s az ólban — melyet szállásnak is neveztek — főzték meg. Egy ilyen ólban 12 férfiember is telelt. Volt köztük nem egy, aki csak József napkor jött haza. Télen nád, gyékényvágással foglalkoztak, tavasszal, nyáron meg szénát kaszáltak. A Tisza azonban sokszor kiöntött és gyakran elvitte a szénájukat. Ilyen esetben, vagy ha nem termett széna, télen a rét avar füvén legeltették a jószágot. Ma már ezeket a nagy tiszamelléki réteket a közelebb fekvő községek lakói kaszálják, akik régen kevesebben lévén, a maguk határával is beérték.

Kövesden a nép szaporasága miatt 1884-ben az egyik legelőt eke alá fel kellett osztani. Legelőjük, melyen a csorda és csürhe jár, ma mindössze 800 hold. A legelőinségen némileg segít az ősi ugarrendszer, mely Borsodmegyében még legtöbb helyütt ma is megvan. A határt ugyanis három nyomásba osztják, egyikbe tavaszt vetnek, másikba őszt, a harmadik

vetetlen marad *fekete ugar*nak. A földek szerepe aztán évről-évre változik. A feketeugart közlegelőnek szokták használni. Ez az ősi sok évszázados szokás azonban a múlt években Kövesden módosult és a fekete ugart többé közlegelőnek nem használják, hanem a földtulajdonos azt teheti vele, amit akar, tehát be is vetheti.

Szentistvánon még a határnak mintegy ötödrésze közlegelő, s a szántóföld egyhatod része fekete ugar. Tavasszal a fekete ugarra megy a gulya és a sertésnyáj. Az őszi vetés tarlóját közösen legeltetik. A közlegelőre a csorda jár, pár év előtt a ménes is ott legelt. A tehén és borjúcsordát reggel kihajtják, estére ismét hazajön. A gulya tavasztól ősziig künn van. A ménes is künn hál.

Tardon is három nyomásban van a határ. Itt is, mint Szentistvánon a fekete ugart két felé osztják, egyik felében takarmánynövényt termesztenek (zöld ugar). Az őszi vetés tarlója közlegelője a csordának.

Közlegelőre régen mindenki verhetett, még az a zsellér is, akinek szántóföldje nem volt, és pedig annyi jószágot, amennyit akart. Ezelőtt a matyók sok juhot tartottak. Ma már juhhúst sem igen esznek, de a lakodalmat ősi hagyományképpen juhhúsos káposztával lakják el. A juhot a szomszédos Gelejről hozzák. A szép magyar juhok emlékei azok a remekbekészült nagybundák, melyek egyes darabjai még egy-egy öreg matyó gazdán láthatók. A pásztorok is mind matyó emberek voltak.

A juhtartás rendje Tardon is az volt, mint egyebütt az Alföldön. Több gazda tartott egy juhászt. Húsz fejős juh volt egy *napi juh*, tehát aki negyven juhot adott a juhász keze alá, annak joga volt hetenként két napon megfejni az egész nyáját. Aki nem tudott húsz juhot adni a nyájba, az tízet adott. Ilyen kisebb, fél napi juhos gazdának azonban kettőnek vagy párosnak kellett lennie. Ezek aztán minden második héten felváltva fejték a nyáját. 120 fejős juh volt egy *számban*. A gazdák hat napon fejték felváltva, a juhász pedig a hetediken. A vasárnapi tej volt az övé. A juhász kenyeret attól kapott, akinek aznap fejt. Még a kutyájának is vittek kenyeret. Demeter napig fejték a juhot, akkor széthányták.

Az a gazda küldött gyereket *esztringát hajtani*, akinek fejték. Az esztringák Tardon a falu körül voltak, Szentistvánon pedig a *kertség* közötti tereken, melyek ősidők óta esztringahelynek voltak kihagyva. Dézsával hordták be a tejet. Egy fejésen a 120 juhtól mintegy 50 litert fejték. Mivel kétszer fej-

ték a juhokat, a *napi tej* 100 liter volt. A tejet fejőteknőben tartották a pincében és a gazdasszony maga dolgozta fel. A tejből *zsengicét*, *készerű túrót*, vajat csináltak. A *gomolyát* elreszelték és legyúrták túrónak, a héját pedig serpenyőben megolvasztották. A zsengicét úgy készítették, hogy beoltották a tejet és ha megaludt, a felét leszedték s a tejet megfőzték. Tésztát juhtúróval sütöttek, főztek.

Tardon a szérűk a telkek hegyoldalra felnyúló felső végein voltak s a szérű mellett egy kis épület volt, a *pelyvás szín*, vagy *garmadás*. A juhokat télen ebben tartották.

Szentistvánon künn a legelőn három ágú karámok is voltak a juhok számára. Ha a hó leesett, a juh a kertekre szorult, ahol a gazda többi jószágaival tanyázott.

A nagyjószág ma télen jászlón van. A szarvasmarha töreket, kukoricát eszik, a ló töreket, szénát, a disznó árpadarát, tengerit, moslékot, tököt. A jószág gondozása, még a fejés is a férfi dolga. A baromfival azonban nem törődik, annak gondozása az asszony tiszte.

A férfiak állandó szállása az ól. A fiúgyerek, — attól kezdve, hogy az iskolát elhagyja és amíg *félkezes korba* nem jut, vagyis *suhanc* nem lesz, — az ólban hál. Akárhányan vannak férfiak, az ő állandó tartózkodási helyük az ól. Csak az elöregedett férfi húzódik be a házba, feltéve, ha van fia vagy veje, aki az ólban őt helyettesítheti. Sok vén ember sohasem költözik be a házba, holtig az ólban hál. A férfiak csak enni járnak be a házba.

Aki zsellérember, ennélfogva földje, jószág, óla nincs, az természetesen nem így él. De az is a ráérő téli időszakot rendszeren valamely közeli *lovasgazda* szomszédjánál tanyázza el. Esténként odajár tüzelni, szalonnát sütni, beszélgetni. A fiatalabbja meg ott is hál.

A kiscgazda ötödmagával 15 hold földből már megél. Ha kevesebb földje van lovat nem tarthat. Ez esetben mással dolgoztatja, maga pedig elmegy *summásnak*. Ha pedig lovat tart, akkor fuvaros munkát vállal.

Hogy s mint él egy 15 vagy több holdas gazda?

Télen nem sok dolga van. Ha az idő engedi, januárban trágyát hord.

Künn alszik az ólban a *dikón*. Éjjel két órakor már felkél és etet, négy órakor pedig már itat. A lovakat kivezeti a kúthoz és azok a válun isznak. A tehénnek azonban helyébe viszi a szükséges 1—2 veder vizet.

Lassanként megvirrad s eljön a *früstök* ideje úgy hét óra tájban. Ekkor bemegy a házba, beköszön és reggelit kér. A család még nincs rendben, de ő azért enni kap. Ha nincs bőjt, szalonna, kenyér a reggeli; ha bőjt van, olajos kenyér. Kenyeret maga szel. Az olajos bögre ott van az ablakban s tollpamaccsal beolajozza a kenyeret. Az asztal mellett ül a sarokpadon. Ha van öreg ember a háznál, aki már benn hál, az is vele eszik, a fehérnép azonban inkább a gyerekekkel.

Az öreg gazda reggel elmegy a templomba, 9 óra tájban kerül haza ismét. Délelőtt jön-megy, pipál, egyetmást tesz, vesz. A fiatal gazda, amint megette a reggelit, rágyújt a pipájára és kimegy az ólba. Körülnéz, hogy a jószág rendben van-e. Azután felmegy a *padra* (= padlás) kukoricát morzsolni. A morzsolás gyalogszék segítségével történik. A szék végébe egy nyeletlen ócska késpengét vernek be, ráülnek a székre, s erőyes odadörzsöléssel a kukoricacsőről lemorzsolják a szemet. A gazda addig morzsolja a kukoricát, míg etetnie nem kell, legkevesebb 10 óráig. Ekkor lejön az istállóba etetni, meg egy kicsit melegedni, mert bizony a padon hideg van. Fél 12 óra tájban a jószág jóllakott, ekkor megitatja. 12 órára kész az ebéd, bemegy a házba s a család nagyja az asztalhoz ül, a gyerekek a kemence patkáján esznek. Az ételt a fiatalabb nők valamelyike szolgálja fel. Ha cseléd van, az a gazdával eszik az asztalnál. Az ételből mindig a cseléd szed először. Az étel legjáva őt illeti. Szedhet annyit, amennyit a *szeme el lát venni*, kétszer vennie azonban nem szabad.

Ebéd után a fiatal gazda megint a padlásra megy tengerit morzsolni, az öreg kosarat fon, vagy *cirkölest* tisztít, vagyis a magvát fésüli ki, hogy a kórójából aztán seprűt kössön.

A fiatal gazda annyi tengerit morzsol, hogy eladásra is jusson. Télen ebből kapnak egy kis pénzt. Fél 3-kor lejön a padlásról etetni. Ha a jószágot megetette, megint itat. Hat óra felé bealmoz. A disznót is megeteti. Most már gyülekeznek az ólba a szegényebb szomszédok, akiknek nincs óluk. Pipázgatnak, elbeszélgetnek, *szóval tanyáznak*.

7 óra tájban van a vacsora, ekkor bemegy a házba s asztalhoz ül. A vacsora déli maradék. Ha nem elég, szalonnát, kenyeret eszik utána, esetleg kenyeret *pirít* és szalonnát süt az ólban a szomszédokkal, akik szintén idehozzák megpirítani a kenyerüket vagy megsütni a szalonnájukat. 10 óráig a szomszédokkal beszélget; pipáznak, politizálnak. 10 óra tájban a szomszédok hazamennek, ő is lefekszik a dikóra és alszik, míg

megint etetni nem kell. Ez a kövesdi matyó gazda rendes napi foglalkozása télen.

Régen télen csinálták meg a kévekötéshez való zsupkötelet is az aratásra.

Amint az idő megjavul, az összes téli ganajt kihordja a gazda a szántóföldjére, hol szántás előtt elteríti.

Márciusban megkezdődik a tavaszi szántás, ha a föld fagy enged. Ekkor először elveti az árpát, azután a tengerit *ülteti* el, majd a krumplit.

A matyó ma is nagyrészt a Vidacs-fele ekét használja, mely Tardon a faekét 1860—1870 körül szorította ki. Itt a váltó ekét nem ismerik, csak kerülő ekét. A henger 1890 táján terjedt el, azelőtt nem használták. Még a fogas boronát sem ismerték gyermekkorukban a mai öreg emberek, a föld megmunkálására csak három szerszámuk volt: az eke, tövisborona és a kapa. Ma már sokféle gazdasági gép van a matyó ember kezén s a földből igyekszik minél több terményt kihozni.

Vetés után a szőlőmunkához fog. Mire ezzel végzett, a búzát lehet hengerezni. Azután *kigazolják, míg pici a gurdony*. Ebben napok telnek s nemsokára itt a kukoricakapálás. Ezután ismét a szőlőben dolgoznak, zöldséget vetnek a szőlőben, dinnyét, káposztát, krumplit a városhoz közelebb eső szántóföldbe.

A kukoricát egyszer megkapálják, másodjára meg feltöltögetik. Ekkor meg is fattyazzák, illetőleg megritkítják. Tardon régebben több kukoricát termeltek, mint ma. A kukoricaföld szélére tányérvirágot (= napraforgó) vetnek, közibe pedig babot.

A régi időben inkább rozst és gabonát (= kétszeres) vetettek. Búzát kevesebbet. Ma fordítva van a dolog, sőt kétszerest ma már alig vetnek. A régi kétszeresben Tardon több volt a búza, mint a rozs. Szentistvánon is inkább kétszerest termeltek, a búza 1863 óta hatalmasodott el. Tavaszbúzát akkor vetnek, ha az ősibúza kivész.

Az aratás június végén kezdődik, Péter Pálkor már van rozs kereszt. Leginkább júl. 6—7.-én kezdik meg az aratást.

Régen sarlóval arattak, de ennek már van vagy 60—70 éve. Sarlóval férfi, asszony egyformán aratott. Tardon öreg emberek emlékeznek arra is, hogy hajdan a kasza kisebb volt, mint most. Ezelőtt magas tarlót hagytak; Tardon például térdig érőt. Szentistvánon a gabonát a második *gancson* vágják el. Hordás után a csordát, csürhét ráverték a tarlóra. Ősszel

a letiport magas tarlót a szegénység gereblyével összegyűjtötte s ezzel fedte a házat, s ezzel tüzelt. A gazda is összekaparta s ölfedésre használta. „Tallóval fedtük az ólat“, mondták Szent-Istvánon.

A mai gazda marékszedőt fogad. 15 holdhoz két pár kell. Kövesden a férfi jobban kitelik a háztól, de a marékszedő nem, mert aratáskor 3—4 féle ételt is készítenek, e miatt otthon két asszonyra van szükség, mert egy nem győzné a főzést a többi házi munka mellett. Kövesden azok állnak el marékszedőnek, akik pl. szoptatás miatt nem mehetnek summásnak. Ezek nappal dolgoznak, éjszakára meg hazamennek a gyermeket megszoptatni. Nappal meg a gyereket viszik ki az anyjához. Az arató egyébként hétfőn megy ki reggel és szombaton este jön haza. Este 11 óráig vágja, ekkor a rendben lefekszik egy marok búzára és 2 óráig alszik. Ha eső jön, 2—3 kereszt búzát összevetnek, az alá húzódnak. Takarója legfeljebb az asszonynak van, valami lópokróc. 2 órakor felkelnek és ha van kötetlen, mindjárt harmaton felkötnek. A kötelet régen zsupból még télen elkészítették. Most jobbadán magából az életből csinálnak kötelet a bekötéskor. Ha ezzel készen vannak, megreggeliznek. A früstök édes tej, kenyér, szalonna. A tejet kora reggel a gazdasszony hozza ki.

Reggel früstök után *keresztelnek*, vagyis a bekötött kévét keresztbe rakják. Aztán tovább vágják délig.

Az arató férfi a kaszával *rávágja* az életet, a marökszedő meg életlen sarlóval szedi az ölébe. Kövesden kamóval nem szednek, inkább kézzel. Jobb gazdánál két marokból van egy kéve, szegényebbnél háromból. A *marok* elnevezés még a sarló korából maradt, amikor a balkézzel markolták meg az életet s annyi volt egy marok, amennyit balkézzel megtudott fogni. Most az ölébe gyűjti a kalászos életet s amennyi bele fér, az egy marok. Ha szűrős a gaz, a marökszedő karkesztyűt használ. Régen, míg a férfiak rövid derekú *számárhám inget* viseltek, az ing derekát aratásra elül kitoldották, hogy a gaz ne szűrje a hasukat. Lóval való nyomtatáshoz nagyobb kévét csinálnak, mint a cséplőgéphez.

12 órakor van az ebéd. Marha vagy csirke húsleves, meggy- vagy egyéb mártás; *béles* vagy *pampucka* és valami gyümölcs. Csak addig pihennek, amíg az ebédet megették. Az ebédet az egyik gazdasszony hozza ki kocsival. Ezután ismét kötnek, keresztelnek. A ló nincs künn az aratásnál. Ekkor ha nincs férfi a háznál, az asszony gondozza.

Az uzsonna aludt tej, meg a déli maradék sütemény. Uzsonnakor a férfiak megverik a kaszát, aztán vágnak, amíg csak látnak.

11 órakor felhagynak a munkával s ismét esznek. A vacsora kenyér, szalonna, gyümölcs.

Tardon délben bejöttek enni, a vacsorát meg kivitték.

Kút nincs a szántóföldön. Vízét délben hoznak ki a szekéren hordóval.

Egy keresztben 18 kéve van. A 18-ik a kaparéék vagy *bombi*. Ez van felül, alul pedig a *papnak* nevezett kéve. A kereszteteket lekötik, hogy a szél el ne hányja. Akkor gereblyélnék, ha már learattak és *felcsomóztak*. A gereblyélés *brügővel* történik, ez egy nagy, másfél méter széles gereblye.

Csak a rozst, kétszerest, búzát szokták kévébe kötni és keresztbe rakni, az árpát, zabot boglyába hányják. Az aratást régen *takarásnak* mondták, a marékszedőt *marékverőnek*.

Az aratás, ha *ideje van*, 14 napig tart. A marékszedő jó termés esetén, 7 véka búzát kap, meg egy fejre való kendőt. A matyóknál a jó gazda felesége is szedi a markot az ura után, nem úgy, mint a Nagykünságon, ahol a gazdasszonyoknak még a fiatalja sem igen segédkezik a gazdasági munkában.

Aratás után a hordás következik. A kocsi éjjel-nappal folyton jár, legfeljebb éjjel két órát pihen. A marékszedő vagy a menyecske hányja a kévét, a férfi rakodik. Vendégoldalra és nyársra rakodnak. A vendégoldal a keresztfán belül van, a keresztfa pedig a szekéroldalakon keresztben nyugszik. A nyárs a keresztfába van erősítve. Ha a szekér meg van rakva, keresztbe lekötik. Leszorító rúd nincs, azt a vidéken használják ökrösszekerekhez. 1—2—3 lóval hordanak. Egyik szekér jön, a másik megy. A marókszedő vagy az asszony a szekérrel bejár, mert ő hányja le a kévét. A *kazlat* (= asztag) a kocsis ember rakja. Ha az idő megfelelő, két és fél hét múlva nincs egy kéve sem a határban, s a tarló felszabadul és közlegelő lesz, míg fel nem szántják.

A határban sohasem csépelnek vagy nyomtatnak. A tanyarendszer itt ismeretlen. Tanyarendszer ott nem lehet, ahol háromnyomásos rendszer van vetéskényszerrel. A matyóknál nem szokásosak a községen kívül levő rakodó kertek. Náluk az ólas kert a rakodó- vagy szérűskert. Vagyis azt mondhatnánk, hogy a matyó tanyája még az ősi mód szerint bent van a községben, annak perifériális részén. Lakóháza ettől függetlenül a falu belső részén van. Azonban a lakosság elszaporodá-

sa miatt már ez az ősi rendszer nagyon megbomlott, az ólas vagy szérűs kertek megteltek házakkal s a két beltelekkel bíró gazdák száma nagyon megfogyott.

A nyomtatás vagy cséplés az udvarrá lett kertben történik, ma tehát a lakóháznál. Kisebb udvarokon a ház előtt csináltak szérűt, nagyobb udvaroknál hátrább.

Tardon, ahol keskeny, hosszú beltelkek vannak s a hosszú telkeken 2—4 gazda is lakik, csak egy szérű van a teleknek az utcával ellenkező végén. A szérű közös és felváltva nyomtatnak rajta. Pelyvás színje azonban csak a szérűhöz legközelebb lakó gazdának van a szérű mellett, a többiek pelyvájukat ólaik közelében helyezik el. Ólaik pedig házuk mellett, néha pedig azokkal szemben vannak.

A kazlat a szérű mellé rakják. Régebben kettőt is raktak. Ma szűkebb lévén a hely, csak egyet csinálnak.

A szérű úgy készül, hogy ha füves, megnyesik, aztán meglocsolják, pelyvával behintik és jól lebunkózzák. Néhol szekérel járnak rajta körbe. Ha már elég síma és kemény, felseprik.

A matyóknál a lóval való nyomtatáshoz kétféle szérű volt szokásban. Az egyik kör-, a másik gyűrű-alakú volt. Mind-egyikben másképpen *ágyaztak*.

A köralakú szérűre a kévéket egyirányba fektették, miközben a kötelet kioldották. A szérű szélén a sor csak néhány kéve volt, de a következő sorok mind több-több kévéből állottak. Leghosszabb volt a sora a szérű derekában. Innentől kezdve a kévék fokozatosan fogytak, minden sorban egészen a szérű széléig.

Kövesden 2—6 lóval nyomtattak. A lovak párosával voltak egymáshoz kötve, a párok pedig egymásután jártak. Ahány pár volt, annyi fékszár volt a lovász kezében. Két ló esetén az egyik ló a másik után is mehetett.

A lovász nem forgott a lóval, hanem helyben állott, s egy fordulás után a fékszárakat egyik kezéből a másikba vette át a háta mögött. Minden fordulásnál eggyel tovább lépett, hogy a lovak az ágyás minden részét jól megtapossák. Egyik kezében az összekötött fékszárakat tartotta, a másikban az ostort.

Tardon egy ágyásba 4 ló alá 6 keresztet *ágyaztak*, s egy nap alatt 4 *ágyás* ment ki. A tardi uraságnál 10 lóra 60 keresztet ágyaztak be, de itt csak két ágyással készültek el egy nap alatt. Az uraságnál télen is nyomtattak. Az élet a szabad ég alatt kazalban állott.

Kövesden 2—6 lóval nyomtattak, s egy ágyásba 8—10 ke-

resztet ágyaztak be. Egy nap 5—6 ágyással is végeztek hajnal-tól késő estig. Az első járatás után villás emberek megfordították a letiport gazt, a második *járatás* után rázták, a harmadik után *karimázták*. Ezután ismét *megjáratták*, a közepét felrázták és megint karimázták. Karimázás alatt a kirázott szalmának a szérű szélére való kirakását értették. Ha már nem volt szalma a szérűn, az összetört polyvát, görbefogú u. n. *rugtató* vasgereblyével kitisztították a szálasabb gáztól, gereblyélés közben az összegyűlt gazba bele is rúgtak, hogy a mag kihulljon belőle, innen ered a rugtató gereblye neve. Mikor a gereblye a töreket így letakarította, megint tapostatták az ágyást. „kalászták“, vagyis a netalán még épen maradt kalászból a szemet kitapostatták. Ha ezzel is készen voltak, a szemet fagereblye fokával összetolták a szérű közepére, honnan a garmadás színbe hordták be a legközelebbi szórásig.

A gyűrűalakú szérűre Kövesden gyűrűalakban ágyaztak. Az ilyen ágyás három sor kévéből állott, melyet köralakban úgy raktak le, hogy a kibontott kévék kalásza befelé irányult. Egy-egy ilyen ágyásba 8—9 keresztet ágyaztak be. A kévéket az egyik végén megbontott kazalból vették, s mielőtt lerakták volna, a kötelét kibontották. A gyűrűalakú szérű közepe üres volt, ott állott a *lőhajtó*. A kötőfékszárat nagyon hosszúra eresztette, egyik kezében azt tartotta, másikban az ostort. 2—3 lóval nyomtattak. A lovak egymás után is mertek, de egymás mellett is. Ez utóbbi esetben a hajtó csak egy fékszárat tartott, mert a külső ló a belső nyakához volt kötve s a hajtó egyik kezével a kötésnél fogta, másikkal az ostort kezelte. Gyűrűalakú szérűnél a lovasz egy helyen állva többnyire együtt forgott a lóval, de ha unta a forgást, a fékszárat ő is egyik kezéből a másikba vette át a háta megett.

A gyűrűalakú ágyást körülbelül egy óra hosszáig járatják, azután fordítanak. A fordítást kívülről kezdik és kifelé fordítanak. Ha megvannak vele, újból járatják, ezután megint fordítanak, de most már visszafelé. Ezután még egyszer fordítanak, újból megjáratják, a lovat levezetik az ágyásról és a gázt villával és gereblyével felrázzák. A gereblyével való minden rántás után a gazba kétszer is bele rúgnak. Ezután a szemet betolják a garmadásba vagy a színbe. Most a betakarított szalmát még egyszer *megszalajttatják*, hogy a netalán benne maradt szemet kiadja, aztán elhordják a szalmakazalba. A szérűt felsöprik és újból ágyaznak. Naponta reggeltől estig ezzel a móddal két lóval három ágyás *megy ki*.

A lóval való nyomtatás a szalmát teljesen összetörte. Mivel a háztetőt töretlen rozsszalmával, zsuppal fedték, a zsupnak valót nem lehetett nyomtatni. Különbösen is a rozst nagyon ritkán nyomtatták lóval, inkább cséplték.

A cséplésnek két módja volt a matyóknál. Egyik a cséppel való kiverés, a másik módszer szerint pedig a rozst verték valamihez, padhoz, *deszkadikóhoz*, mosószőkre fektetett ajtóhoz, egyszóval valami asztalszerű készülékhez. Az asztallal való cséplésnél töretlen szalmát nyertek, ezért ez tetőnek sokkal jobb volt, mint a cséppel cséplelt zsup. A csép munkája ellenben szaporább volt. Mindkét cséplésmódot ma is gyakorolják zsupnyerés céljából. Tardon, ahol inkább marhát tartottak, a cséplés a nyomtatás rovására jobban el volt terjedve. Itt akinek sok gabonája volt, az is cséplelt, akinek a termése nem haladta meg a húsz *csomót* (= kereszt), az kézzel verte ki. A búzát azonban itt is lóval nyomtatták.

A cséplés is a szérűn történik. A rozs kévét sorban lefektetik s először megagyalják, vagyis cséphadaróval a kéve fejét végig verik. A cséplők párosával dolgoznak, egymással szemben. Mikor az egyik előre megy, a másik hátrál. Ha már végig mentek egyszer, akkor a kévét megfordítják és a fentebb leírt módon ismét végig mennek rajta. Ezután a kévét megoldják és hasonló módon végigverik, de most már átlójában. Kétszeri cséplés után aládugott csépnnyéllal a másik oldalára fordítják és ezen oldaláról is ugyanúgy megverik, amint előbb leírtuk. Most a rendeket felszedik, kévébe kötik és mint házfedésre kész zsupot apró kazlakba rakják. Csépelni azonban a szérűn egyszerre nemcsak egy sort vagy rendet szoktak, hanem legkevesebb kettőt, de rendszeren négy vagy hat rendet, úgy hogy a szérűt egészen beterítik. A rendek páronként fejjel vannak összefordítva, a szomszéd páros rendhez képest tehát tövel. A cséplött szemet is a garmadásba szokták rakni addig, míg szórásra nem kerül a sor.

Csépelni csak férfiak szoktak. A nő nem bírja ezt a fárasztó munkát.

Cséplésnél nem takarítják le minden egyes alkalommal a szérűt, hanem a kicséplött magra újból ráágyaznak, s ha már vastagon összegyűlt, akkor takarítják el. Lóval való nyomtatásnál is szokásban van a szemre való ráágyazás, de csak az árpánál. Uradalmakban a búzára is rá szoktak ágyazni.

A székkal, asztallal való cséplés a következőképpen történik: A szérűre leterítik a szóróponyvát, ennek közepére lete-

szik a mosószéket, — amit mosáskor a teknő alá tesznek, — most azonban egy ócska ajtót fektetnek rajta végig. Körülbelül 80 cm. magasságú az egész készület. Tardon az ilyen csépléshez régen külön széket csináltak, melynek végeibe faszégeket vertek, a kicsévelt zsup megfésülésére. Most a cséplő férfi vagy nő a kibontott kévéből egy marokravalót kivesz, egy-két szál rozssal körülcsavarja, hogy szét ne zilálódjék, aztán az asztalhoz, padhoz ütögeti a gabona fejét, mire a szem kihull. Közben-közben forgatja a markában, hogy minden oldalról ki legyen verve. Ha a szem kihullott, az asztal végéhez szerkesztett *brügőhöz* (gereblye) lép és annak felfelé álló fogain megfésüli a szalmát, hogy az eltöredezett szálakat, gíz-t-gaszt, gyomot kifésülje.

A magvától megfosztott zsupot aztán kévékbe kötik és ház-, épület fedésre használják. A kifésült zilált szalmát még lóval is elnyomtatják a szérún, hogy a netalán még benne maradt magot kiadja. A rozsszalma etetésre nagyon gyenge takarmány, de ha jól össze van töretve, a jószág inkább megeszzi.

Nyomtatás, cséplés után a szem kitisztítása következik, mert a garmadában levő mag még tele van pelyvával és egyéb törmelékekkel, szeméttel.

Mint mondtuk ezelőtt a garmadát a garmadásba — kisebb-nagyobb épület, néhol az ól egyik mellékhelyisége — vagy pelyvásba gyűjtötték, melyet néhol *csűrnek* is neveztek. Innen vitték ki szórni, vagyis a pelyvától, szeméttől megtisztítani.

A szórás, — ha volt megfelelő szél, — a szérún történt, ha nem, akkor a község szélére, a gyepre vitték ki, ahol jobban lengedezett egy kis szellő. Tardon a falu felett levő dombtetőkön szórtak, vagy a szélső gazdák szérejin.

A szóráshoz legkevesebb két személy kellett, de jobban ment, ha hárman szórtak. Egyik, a *szóró* rézsút a szél irányára lapos, másfél méter hosszú nyelű lapáttal a levegőbe dobta a pelyvás életet, melyet a garmadából merített a lapáttal. A szél ereje a feldobott anyagot fajsúlya szerint osztályozta. A nehezebb mag közel a feldobás helyéhez leesett, sőt a nehéz szemek legyőzték a szél erejét és túl estek, egészen a *felczőnek* nevezett személy elé. A pelyvát azonban a szél messzire elhordta, egészen az aljhajtó emberig. A *törek* valamivel közelebb esett le, az *ocsú* pedig mindjárt a mag mellett. A fölözőnek az volt a tiszte, hogy egy 3—4 méter hosszú nyelű seprűvel *fölözte* a lehullott szemet, vagyis ingalengésszerűleg jobbra-balra sepre-

getve lesöpörte a nehezebb fajsúlyú magról az ocsút, töreket, pelyvát. Ő háttal állott a szélnek, az aljhajtó pedig szemben. Ez az utóbbi, hogy valamit láthasson, — mert a szél szemébe hordja a polyvát — fejét ruhával kötötte be, vagy zsákot húzott a fejére s csak egy kis rést vagy lyukat hagyott, hogy azon kilásson. Az aljhajtónak az volt a tiszte, hogy a töreket, polyvát elkaparja. Ha csak két ember dolgozott, a fölöző az aljhajtó helyén állott s onnan fölözött. Ha pedig négyen voltak, két ember hányta fel a garmadát egymással szemben állva. Szórni ponyván szoktak.

A szélben való szórás a mult század hetvenes éveiben ment ki a szokásból, a szél-, vagy szórórosta szorította ki, mely itt ekkor jött divatba. Ennél a garmadát felül szakajtóval vagy vékával a garatba öntötték, honnan kétféle osztályozó rostára hullott, közben hátulról a rosta *kelepcéje* kifújta a polyvát a rostáról. A felső nagyszemű rosta nem engedte át az ocsút, az alsó pedig a búzát, ez utóbbi azonban átejtette a búzánál apróbb szemet, a búzaaljat, vadrepcét, port stb. A szórórostát úgy állítják a szélnek, hogy a polyva kiszelelését elősegítse. A mag a rosta ellenkező végén ömlik ki. Az ocsú az egyik, a *búzaalja* a másik oldalon.

Rostálni éjjel szoktak, mert nappal meleg van. A szemet a gyerek szokta elkaparni a rosta alól.

A szórórostát ma már inkább a csépléssel kapcsolatban használják, mert a háború óta lóval ritkán nyomtatnak. A cséplőgép már általánossá lett, s ez tisztán adja ki a magot, így lassanként a szórórosta is kimegy a divatból.

Míg kézzel szórtak, a szem a szórás által nem tisztult meg teljesen, ezért még külön még kellett rostálni kézi rostán is. Ez a munka az asszonyok dolga volt. A szérűn leterítették a szóróponyvát s megmerítették a kézirostát az ott halomba öntött búzából vagy rozsából és egyenletes rázással kirázták a búzaaljat, vagy egyéb haszontalan magvakat. Bizonyos karéjozó mozgással pedig a rosta közepébe sodorták a *tokos* szemet, apró rögöket, ez utóbbiak a szérű földjéből maradtak a szem között. Kétféle rostával is kellett a szemet kitisztítani, míg az vetésre alkalmas lett. Másik asszonyi munka a búzamosás volt, melyet ugyancsak a szérűn végeztek. Ennek egyik rendeltetése az volt, hogy az *üszköt*, ezt a betegséget előidéző gombafajt eltávolítsák, másik pedig, hogy az apró földrögöket szétáztassanak, hogy a belőle készült liszt ne legyen barna. Különben nyomtatáskor a lóganaj is behullott az ágyásba és ezt

a ló patájával beletiporta a szem közé is. Ennek a szennyét sem ártott a szemről lemosni.

A vetnivaló tiszta szemet zsákba szedték, vagy hombárba öntötték, amit pedig kenyérnek szántak, verembe döntötték.

Vermek különösen Tardon ma is vannak, de már a háború óta nem használják búza elraktározására.

A vermek 10–30 mázsa szem befogadására szolgáló földbe vájt üregek voltak. Rendesen az utcán ásták a ház végénél, ahol az éjjeli őr fel s alá járása közben inkább szemmel tarthatta, mert bizony gyakran megbontották a vermeket olyan kezek, melyek sem nem vetettek, sem nem arattak, sem a csűrbe nem takartak. Olyan helyen, mint Tard, ahol a házak lenn épültek a völgyben, tehát az utca altalaja nedves volt, ott a vermeket dombtetőkbe vájták. Legjobb hírű veremvájók a deméndiek voltak ezen a vidéken.

A verem szája olyan szűk, hogy egy ember éppen csak lecsúszhatik rajta. Egy méter mélységben azonban tágulni kezd s az üregnek olyan a formája, mint egy körtée.

Mielőtt a szemet beledöntenék, a vermet 4–5 napig égetik. Vagyis a száján szalmát tömnek belé s meggyújtják. Közben-közben petrencerúddal megpiszkálják a tüzet, hogy jobban égjen. Ha már jól kiégett a verem, kitisztítják a hamutól, aztán néhány kéve zsupot tenyérsi vastagon elterítenek az alján és az oldalain, a fenekére még tiszta pelyvát is szórnak, aztán a búzát, rozstot vagy árpát beleöntik. A szemet szekérrel viszik oda és a szekér a verem szája fölött megáll s a szekérből lévő szóróponyvából a szemet a verembe eresztik. Odalent egy gyerek igazgatja. Ha már tele van, a gyerek kimászik s egészen a nyakáig teletöltik a vermet, aztán szalmadugóval bedugják jó szorosan, de ne egészen a szemig. Juhtartó helyen, mint pl. a szomszédos Mezőkeresztesen egy jó nagy fazék keserű juhtúrót is eltettek a verembe a búza fölé, amely egészen tavaszig, verembontásig ott állott. Szokták a verembe öntött szemet felülről kissé meglocsolni is, ekkor a megnedvesedett rész kicsirázik, gyökeret ereszt és szinte áthatolhatatlan szövedékké lesz, mely mint egy kéreg védi az alatta lévő szemet. A szalmadugó fölé földet hordanak, úgy hogy csak egy sekély halmocska árulja el, hogy ott verem van.

A veremben a gaboná évekig is elállott, ha nedvesség vagy levegő nem jutott hozzá. Ha felbontották, először egy háromszögletű, egyik oldalán peremezett deszkakapával mere-

gettek belőle, aztán ha már kissé ürült, a gyereket eresztették bele, aki kosárral kiadogatta.

A pelyvát, töreket a pelyvásba rakják s télen a lóval meg-
etetik. A szalmát kazalba rakják, lekötelezik.

A szalmából *rázottat* szoktak csinálni takarmánynak, vagyis a szalmát, (leginkább az árpát) *sarnyúval* elkeverik. Egy sor szalmára egy sor szénát raknak. Ebből is egy kis kazal lesz.

A búzaszalmát főképpen fűtésre és alomnak használják. A zsupot fedélnek és kévekötésre. Leginkább a kukoricakórót kötik be vele.

A háború óta a cséplőgép annyira általános lett, hogy lóval való nyomtatást alig lehet már látni. A cséppel való cséplés is ritkaság, még legjobban megmaradt az asztallal való cséplés, bár ennek is meg vannak számlálva az órái, mert hovatovább, mind kevesebb zsupra van már szükség, az épületeket ugyanis újabban égetett cseréppel fedik. A cséplőgéppel való munka rendkívül megrövidítette a cséplés idejét, egy-egy gazdánál nem dolgozik többet egy napnál és már minden rendben van. Ezért kevesebb otthon a munkaalkalom s ezért kell a feleslegessé vált kezeknek másutt keresni munkát.

A cséplőgéppel való munkát feleslegesnek tartjuk leírni, úgy megy, mint egyebütt az országban.

Ha a cséplési munka befejeződött, a trágyát kihordják, a tarlót felforgatják. A gazda az ekét tartja, a fia a lovat hajtja. Ökörrel a matyó ma nem dolgozik, az öregek szerint azonban régen ökre is volt. Szántáskor a barázdát összevetteti, legközelebb pedig szétvetteti. Bogárhátra nem szánt. Régen egyforma mélyen járt az ekéje. Ma a tarlót vékonyabban szántja. Szántásközben nem hálanak künn, hanem éjszakára hazajárnak. Különben is a matyónak sok apró földje van s egy darabnak a felszántása nem igen kerül több napi munkába.

Szántás után a tengeri törés következik. Reggel megy ki az egész háznép szekéren s megtörnek egy szekérre valót, felhányják, s egy férfi hazahajt vele, a többi ember ott marad és töri tovább. Mire megfordul a szekér, ismét lehet rakodni. Tengeri hordáskor a szekélderékba két *faros szekérkast* fordítanak össze, melyet két oldalt deszkával magasítanak. A deszkákat a löcsfő és a szekéroltal felsőrésze tartja. A szekeret a deszkák felső széléig megrakják, sőt zsákbaszedett kukoricát is tesznek a rakás tetejére. A tengeri között termett tököt is ide rakják fel. Ha le van törve a kukorica, a szárat rögtön vágják, még

pedig sarlóval, kévékbe kötik, aztán csomóba rakják s rövid száradás után hazahordják az udvarra. Ez a tehén téli eledele.

A kukoricát fosztatlanul törik, fosztani odahaza szokták az udvaron, a ház előtt, esetleg a szérűn. A fosztás rendszerint este folyik, amikor a szomszédok is segítenek. Régen lámpás világított az éjjeli fosztáskor, mely rendszeren tökből készült. A kukoricát háromfelé osztályozzák. A legszebb szemű nagy csöveket héjuknál fogva csomóba vagy fűzérbe kötik, ezekből a csövekből lesz a vetőmag. Ezeket néhol az eperfára akasztják, s ott szárad meg, rendszeren azonban a padlás kakasülőin van a helye. A többi ép csövet a héjuktól megfosztva a padláson terítik el jó tenyérnyi vastagon. Góré a matyó sohasem használ. Ilyenféle épülete nincs is. A selejtes, főként éretlen csöveket nem teszik el, hanem a ló elé hányják. Ha a kukoricatermással rendben vannak, a szárat hordják haza. Rendszeren a gazda hordja haza a fiával vagy leányával. A töréskor még éretlen tököket is ekkor szedik le, s hordják haza. Ezután már ráverhetik a csűrhet a tengeri tarlójára.

A tengeri betakarítása után a krumpli következik. Ezt felássák, vagy kapával szedik fel és zsákba rakják. Az apraját félre teszik vetőmagnak.

Ha mindent letakarítottak, akkor a krumpli- és kukorica-földet is felszántják s ebbe a földbe vetnek először búzát. Ezután az ugart vetik be, melyet aratás után felforgattak, de vetés előtt újból felszántottak.

15 hold földből 2—3 hold kukoricának nagyon elég. Árpát sem vetnek 2 holdnál többet. A matyó hacsak lehet búzát vet s ebből, vagy jószágból pénzel, a kukoricából keveset ad el, azt is rendszeren szemül adja.

A jószág számára mesterséges takarmányt is termeszt, lucernát keveset — élő növényt a vetéskényszer nem tűr. Leginkább *bükkönyt* termesztene. Szénát kaszálni elvétele még ma is lejárnak a Tisza rétjeire.

XVII.

Magyar néprajz.

87.

SZ.